

NÜRİ

(bk. HALİL NÜRİ).

NÜRÎ

(bk. EBÜ'L-HÜSEYİN en-NÜRÎ).

NÜRÎ BEY, Bolâhenk

(1834-1910)

Son dönem neyzen,
hânende ve bestekârlarından.

İstanbul Eyüp'te doğdu. Babası Moralı Bekir Paşa'nın oğlu Mültezim Hacı Mehmed Ali Bey'dir. Hoşsohbet olması ve genellikle neyin bir çeşidi olan bolâhenk ney üflemesi dolayısıyla "Bolâhenk" lakabıyla tanınmıştır. Ayrıca sesinin fazla güzel olmaması sebebiyle bu lakapla anıldığı da ifade edilmektedir (Aksüt, s. 227). Efendi yerine Bey denilmesi dedesinin paşa olması dolayısıyladır (bk. Öztuna, II, 148). Orta öğreniminden sonra Bâb-ı Zabtiyye İstintak Dairesi'nde kâtip yardımcısı olarak göreve başladı (1848). Çeşitli memuriyetlerde bulundu ve Tophâne-i Âmire İstihkâm ve Muayene Dairesi mümeyyizi iken emekliye ayrıldı (1908). Vefatında Fâtih Türbesi Kabristanı'na defnedildi.

İlk müzikî hocası, Hamâmîzâde İsmâil De-de Efendi'nin kızı ve bestekâr Rifat Bey'in annesi Hatice Hanım'dır. Din dışı müzikîyi Dellâlîzâde İsmâil Efendi ve Rifat Bey'den, dinî müzikîyi Eyüp'te bulunan Hatuniye Dergâhı şeyhi Mehmed Rızâ Efendi'den tahsil etti. Mevlevî tarikatına intisap etti ve bu arada ney öğrendi. Mevlevîliğe intisabı sayesinde dinî müzikîdeki bilgilerini daha da geliştirdi. Türk müzikisinde hocalığı, bestekârlığı, hânendeliği ve neyzenliğiyle tanınan Bolâhenk Nûri Bey çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Eğrikapı yakınlarında açtığı meşkhâne'de yetişen öğrencileri arasında tanburî ve hânende Hacı Kırâmî Efendi, zâkir ve hakkâk Mehmed Efendi, Hâfız Hayreddin (Bilgen), Rauf Yek-tâ Bey, Lemi (Atlı), Neyzen Emin Efendi (Yazıcı) ve Hâfız Sâmî en tanınmışlarıdır. Sadi Yaver Ataman hâtıralarında Atatürk'ün Harbiye'de öğrenci iken Bolâhenk Nûri Bey'den meşkettiğini Nuri Conker'den naklen anlatır (*Atatürk ve Türk Musikisi*, s. 64).

Dinî ve din dışı eserler besteleyen Nûri Bey'in yeni tarz besteleri pek beğenmediği ve meselâ Şevkî Bey'in eserleri için, "Harem ağaları gibi hepsi birbirine benzi-

yor" dediği söylenir. Onun eserleri klasik üslûbun devamı niteliğindedir. Sağlam bir teknikle duygu ve zarafetin sentezi olan eserlerinden birçoğu halen canlılığını korumaktadır. Çok sayıda beste-semâî, şarkı ve kârı vardır. Dinî müzikide de hayli başarılı besteler ortaya koymuştur. Büselik ve karcığar makamlarında bestelediği iki âyin-i şerif bunların en meşhurlarıdır (notaları için bk. Heper, s. 387-411; büselik âyini için ayrıca bk. *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri*, XVII, 872-881). Yılmaz Öztuna çeşitli makamlardan iki âyin, iki ilâhî, iki dinî peşrev, bir sirto, dört kâr, on bir beste, on dört semâî ve otuz sekiz şarkı olmak üzere toplam yetmiş dört eserinin listesini vermektedir (*BTMA*, II, 148-149; ayrıca bk. Aksüt, s. 228-231). Eserlerinin çoğu, öğrencisi Neyzen Emin Yazıcı tarafından notaya alınması sayesinde günümüze aktarılmıştır. Duyduğu eserleri en doğru biçimde öğrenmeye gayret eden Nûri Bey'in seksen kadar makamdan zamanında bilinen hemen hemen bütün eserleri ezberden okuyabildiği bildirilmektedir (Özalp, II, 26; Öztuna, II, 148). Repertuvarının bu kadar zengin oluşu her gün Sarıgüzel'deki evinden işe gidiş gelişlerinde vasıtaya binmeyerek yürümesi esnasında elleriyle usul vurarak ezberden iki fasıl okumasına bağlanmaktadır (Özalp, II, 26). Diğer bestekârların eserlerini öğretmekten zevk alan Nûri Bey kendi besteleri söz konusu olduğunda âdeta kiskanır ve kimseye öğretmek istemezdi. Kaynaklarda onun son derece tertipli, titiz ve sinirli bir zat olduğu bildirilmektedir. Nûri Bey'in Mehmed Nûri imzasıyla yayımlanmış *Mecmûa-i Kârâh ve Nakşâ Beste ve Semâî ve Şarkıyyât* adlı on sekiz makamdan oluşan bir güfte mecmuası vardır (İstanbul 1280). Üsküdar'da İnadîye semtinde Nuhkuyusu ve Gündoğumu caddeleri arasında kalan Aşçıbaşı Mektebi sokağındaki bir çıkmaza Bolâhenk Nûri çıkmazı adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1939, XVII, 872-881; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 235-236; Sadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konuya 1974, s. 387-411; Sadi Yaver Ataman, *Atatürk ve Türk Musikisi*, Ankara 1991, s. 64-65; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 227-231; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 26-27; "Bolâhenk Nûri Beyin Meşkhânesi", *İst.A.*, VI, 2948-2949; Hakkı Göktürk, "Bolâhenk Nûri Çıkmazı", a.e., VI, 2949; Öztuna, *BTMA*, II, 148-149; Mehmet Güntekin, "Nuri Bey (Bolâhenk)", *DBİst.A.*, VI, 99-100.

HASAN AKSOY

NÜRİYYE

(النورية)

Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî'ye
(ö. 295/908)nisbet edilen tasavvuf akımı
(bk. EBÜ'L-HÜSEYİN en-NÜRÎ).**NÜRİYYE**

(النورية)

Nakşibendiyye tarikatının
Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye
(ö. 1305/1888)

nisbet edilen kolu

(bk. MELÂMİYYE;

MUHAMMED NÜRÜ'L-ARABÎ).

NÛRULLAH et-TÜSTERÎ

(bk. ŞÜŞTERÎ).

NURUOSMANİYE KÜLLİYESİ

İstanbul'da

XVIII. yüzyılın ilk yarısında

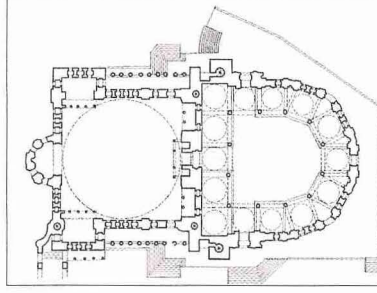
I. Mahmud tarafından yaptırılan
külliye.

Külliye, şehrin merkezî bir kesiminde ve ticaret bölgesinin hemen hemen içinde Büyük Çarşı'ya (Kapalı Çarşı) komşu olarak I. Mahmud tarafından 29 Muharrem 1162'de (19 Ocak 1749) temeli atılarak inşasına başlanmışsa da onun ölümü üzerine kardeşi III. Osman tarafından bitirilmiş ve açılışı 1 Rebîülevvel 1169'da (5 Aralık 1755) yapılmıştır. III. Osman camiye Nûr-ı Osmânî (Nuruosmaniye) adını vermekle görünüştü hânedanın ismini, gerçekte ise kendi adını ölümsüz kılmıştır. Kitâbede de kurucu olarak III. Osman'ın adı geçmektedir. Yerinde önceleri Hoca Sâdeddin Efendi'nin zevcesinin adını taşıyan Fatma Hanım Mescidi'nin bulunduğu Nuruosmaniye Camii ile etrafındaki ek yapılar, *Târîh-i Câmi-i Şerîf-i Nûr-i Osmânîyye* başlıklı bir risâle kaleme alan bina emini Ahmed Efendi'nin idaresinde Simeon (Simon) Kalfa tarafından yeni bir sanat akımına uygun biçimde inşa edilmiştir. Caminin müstemilâtı ile birlikte düzenlenmesi klasik dönem selâtin külliyelerinden çok farklı olarak düşünülmüştür. R. Walsh, İstanbul hakkındaki kitabında bu camiyi yaptırmadan önce bânisinin Avrupa'ya bir mimar gönderdiğini, oradaki katedralleri incelediğini, daha sonra caminin projelendirildiğini bildirir

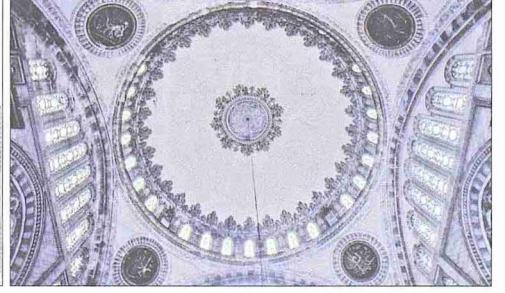
de bu iddianın doğruluğu tesbit edilememiştir.

Nuruosmaniye Külliyesi cami, hünkâr kasrı, medrese, kütüphane, türbe, sebil, çeşme, aşhane-imaret ve dükkânlardan meydana gelmiştir. Cami meyilli bir arazide kurulduğundan cami ile avlunun teşkil ettiği terasın altında bulunan ve belki de çarşı olarak düşünülmüş olan mahzen bugüne kadar hiç kullanılmamıştır. Cami, doğu ve batı yönünde yuvarlak kemerli iki kapısı bulunan dış avlunun kuzeybatı yönünde yer almıştır. Dış avludan merdivenlerle çıkılan revaklı avlu Türk sanatında ilk defa yarım yuvarlak biçimde yapılmıştır. Genel estetiği tamamlayan bir süs unsuru gibi düşünülen bu avlu kullanışsız ve sapa kalmıştır. Ortasında şadırvanı da olmadığı için abdest muslukları dış avluda caminin yan duvarlarında bulunmaktadırlar.

Caminin kare biçimindeki harimi, ağırlığı dört büyük kemere dağılan 25,50 m. çapındaki tek ve büyük bir kubbe örter. Caminin inşa edildiği yıllarda İstanbul'da bulunan Fransız mimarı Le Roy bu kubbenin tuğlalarının örtülüş metodunu görmüş ve anlatmıştır. Mermer mihrap, dışarıya çıkıntı teşkil eden üstü yarım kubbe ile örtülmüş küçük bir mekân içindedir. Ayrıca mihrap duvarında iki köşede kible duvarına bitişik iki küçük kanat bulunmaktadır. İkişer şerefeli iki kesme taş minare yivli gövdelere sahiptir. Aslında kurşun külâhlı olan bu minarelere XIX.

Nuruosmaniye Camii'nin planı ve kubbesi

yüzyılın sonlarında bugün görülen taş külâhlar yapılmıştır. Nuruosmaniye Camii'nde XVIII. yüzyıl içinde Türk sanatına sızan Avrupa'nın barok üslûbu kuvvetle kendini belli eder. O sırada inşa edilen başka eserlerde Türk mimari geleneklerinin az da olsa yaşamasına karşılık burada mekân şekli istisna edilecek olursa her şey tamamen barok sanatının izlerini taşır. Avlunun yarım yuvarlak biçimi, pencere ve kapıların kemer profilleri, büyük kapıların nişlerinin üst bölümleri ve içerideki süsleme Türk barok sanatı anlayışına göre yapılmıştır. Pencerelerdeki renkli camlı (revzen) alçı pencerelerin desenleri ve mermer mihrapla minber de barok motifleriyle tezeyin edilmiştir. Camide Türk sanat geleneklerini sürdüren tek unsur, içeride ve dışarıda çeşitli yerlerde görülen devrin en iyi

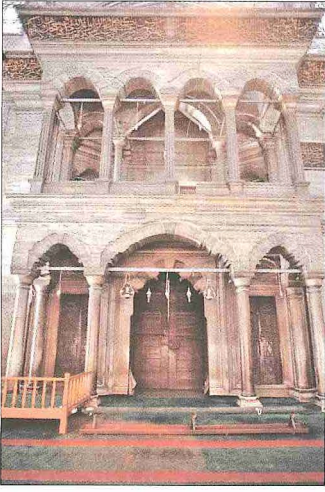
hattatları tarafından yazılmış kitâbeler ve yazılardır.

Nuruosmaniye Camii'nin doğu tarafında yan cepheleri pencereli, hünkâr kasrına çıkışı sağlayan büyük bir rampa bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli bir kapıdan sonra başlayan rampalı yol üstte sola dönüp camiye bağlanarak mahfile ulaşmaktadır. Rampalı yolun sonundaki mekânlardan doğu yönündeki dükkânlar, batı yönündeki sütunlar üzerine oturtulmuştur. Medrese ile imaret dış avluda kible istikametinde yer almaktadır. Kitâbeleri bunların 1755'te yapıldığını bildirir. Bunlarda da barok üslûbu daha az gösterişli olarak hâkimdir. Medrese kare planlı, revaklı avlu etrafında farklı boyutlarda on iki talebe odası ve bir dershaneden oluşmuştur. Odaların üstü kubbeli olan yapıda kuzeyde cephe ortasında kapı, kapının karşısında dersane yer almıştır. Vakfiyesinde yazı öğretimi şartı bulunan Nuruosmaniye Medresesi'nin meşk odasında Hattat Abdullah Zühdi ve Filibeli Ârif efendiler yıllarca hat meşketmişlerdir. Medresenin batısında yapıya bitişik olarak yer alan imarete de kuzeyde cephe ortasında yer alan kapıdan geçilir. Dikdörtgen planlı avlunun güneyinde iki köşe hafif pahlınlı olarak şekillenmiş olup birer kapı ile solda medreseye, sağda mutfak mekânına geçiş sağlanmıştır. Batıda ise ince uzun aşhane mekânı ile bunun kuzeyinde küçük servis mekânı vardır.

Caminin kuzeydoğu yönünde yer alan kütüphane, alt katı bodrum olan ve birkaç basamakla yükseltilmiş bulunan bir platform üzerinde inşa edilmiştir. Barok anlayışına uygun özgün bir plan arzeden yapının okuma salonunda dört serbest sütuna oturan orta kubbe, iki yönde düz dilimli yarım kubbe, bir yönde de tonozla genişlemiştir. Etrafı sütunlara oturan ke-

Nuruosmaniye Külliyesi – İstanbul

Nuruosmaniye
Camii
hünkâr
mahfiliye
Şehsuvar
Vâlide
Sultan
Türbesi

merli bir diziyile ayrıca çevrelenerek ilginç bir iç mekân oluşturulmuştur. Batı yönünde yer alan kitapların konulduğu oda yuvarlak kemerli bir kapı ile oturma salonuna bağlanmaktadır. İki yanda mevcut pahlı iç köşelerden kütüphaneye geçiş sağlanmaktadır (bk. NURUOSMANİYE KÜTÜPHANESİ).

Kütüphane ile hünkâr kasrı arasında yer alan türbe kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülmüştür. Önünde yer alan üç birimli revak ortada kubbe, yanlarda aynalı tonoz örtüye sahiptir. İçeride II. Mustafa'nın zevcelerinden ve III. Osman'ın annesi Şehsuvar Vâlide Sultan yatmaktadır. Ayrıca türbe ile hünkâr kasrı arasındaki bölümde Hibetullah Sultan'dan başka II. Mahmud'un 1809-1824 yılları arasında ölen bir kızı ile dokuz oğlu gömülüdür. Büyük Çarşı'ya açılan avlu kapısının dışında bulunan sebille çeşme Türk barok sanatının güzel ve zarif örnekleridir. Bunların mermer işlemlerinde ve sebilin tunç şebekelerinde barok süsleme motifleri çok bilinçli şekilde kullanılmıştır. Yıllardır saçağı kaldırılmış olduğundan sebil gerçek güzelliğini belli edemez durumdadır. Taşları oldukça yıpranmış olan çeşme ise çok haraptır. Külliye'nin su ihtiyacı Halkalı sularından Nuruosmaniye su yolu ile sağlanmaktaydı. Selâtin camileri arasında Nuruosmaniye Camii yepyeni bir mimari anlayışın örneği olarak şehre damgasını vurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvanşarâyi, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 22-23; a.e.: *İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivîl Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 63-64; R. Walsh – Th. Allom, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, London 1838, III, 12-13 (caminin avlusunu gösteren bir gravür); H. Saladin, *Manuel d'art musulman*, Paris 1907, s. 537, rs. 395;

Târîh-i Câmî-i Şerîfi Nûr-i Osmânî (TOEM ilâvesi), VII-XI/49-62 (1335-37); Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 94-96; İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 41; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 77-78; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 188; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 27; a.mlf., *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1995, s. 135, 141-161; a.mlf., *İstanbul Yazıları* (haz. Gülçin İpek), İstanbul 1998, s. 151-156; a.mlf., "Nuruosmaniye Külliyesi", *DBİst.A.*, VI, 100-103; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basimevi), II, 412-415, 747-752; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 111-112; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 64-65; Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları V: 1971-1972*, Ankara 1975, s. 248; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 390-393; Eminönü Camileri (Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 154-156; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, New York 1987, s. 382-387; Hakkı Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 215-219; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 667; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli: İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 68-69; Semra Ögel, "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, III, 1-10; a.mlf., "Nuruosmani Külliyesi Dekorundaki Sütunlar", *Sanat Tarihi DeFTERleri*, I, İstanbul 1996, s. 35-76; C. Gurlitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı* (trc. Rezan Kızıltan), Ankara 1999, s. 88; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 106-107; Betül Bakır, *Mimarîde Rönesans ve Barok*, Ankara 2003, s. 62; K. Pamukciyan, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar* (haz. Osman Köker), İstanbul 2003, III, 152-155; A. Gabriel, "Les mosquées de Constantinople", *Syria*, VIII, Paris 1926, s. 372; Ali Öngül, "Nuruosmaniye Kütüphanesi", *MİTAD*, sy. 6 (1990), s. 141-150; a.mlf., "Târîh-i Câmî-i Nuruosmani", *VD*, sy. 24 (1994), s. 127-146; Aras Neftçi, "Nuruosmaniye Külliyesindeki Yazılar", *Sanat Tarihi DeFTERleri*, I (1996), s. 7-34.

SEMAVİ EYİCE

NURUOSMANİYE KÜTÜPHANESİ

III. Osman'ın Nuruosmaniye Külliyesi'nde kurduğu kütüphane.

I. Mahmud, saltanatının son yıllarında İstanbul'da yaptırmaya başladığı külliyesinde büyük bir kütüphane kurmayı planladığından buraya konulacak koleksiyonun bazı kitaplarını da hazırlamıştı. Fakat külliye tamamlanmadan 1754 yılında ölünce yerine geçen kardeşi III. Osman bu hayr eserini tamamlatarak kendi adına izâfeten Nûr-i Osmânî adını koymuş, kütüphanesini de kendi ismiyle açmıştır. Hatta I. Mahmud'un vakfettiği kitapların üzerindeki vakıf kayıtlarını ve mühürleri kazıtarak kendi mührünü koydurmuştur (mesele bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 622, 1134, 2697, 3873). 1169 Rebûlevvelî başlarında (5 Aralık 1755) külliye'nin camisinde gerçekleşen açılış dolayısıyla yapılan merasime padişah ve devlet adamlarıyla ulemâ katılmıştır.

III. Osman, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne koydurduğu kitaplarla Tanzimat'a kadar sayı bakımından geçilemeyen XVIII. yüzyılın en zengin kütüphanesini tesis etmiştir. Açılışında 5031 ciltlik bir koleksiyona sahip olan kütüphanede (Nuruosmaniye Ktp., Fihrist, nr. 4, vr. 161^a) sonraki yıllarda yapılan sayımlarda bu sayının pek artmadığı görülmektedir (1299/1881-82 yılında 5103 adet). 1323 (1905) sayımında 152 kitabın kaybolduğu anlaşılmıştır. Bugün Nuruosmaniye koleksiyonunda III. Osman'a ait bölümde 4875 kitabın mevcut olduğu göstermektedir. XX. yüzyılın başlarında Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakledilen Bayram Paşa Medresesi Kütüphanesi'nde de seksen cilt kitap bulunmaktaydı. Muhtelif şahıslarca bağışlanan dok-

Nuruosmaniye Kütüphanesi – Eminönü / İstanbul

